

KAZAKİSTAN SİNEMASINDA SOVYETLER BİRLİĞİ'Nİ ELEŞTİREN İKİ BİYOGRAFİK FİLM

Lokman ZOR ¹

ÖZ

Rusya İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurularak 1917 Bolşevik İhtilali ile uygulamaya geçirilen Sovyet sosyalist sistemi, 1991'deki dağılmaya kadar devam eden hâkimiyeti süresince genel anlamda sömürge ve asimilasyona dayalı totaliter bir yönetim anlayışı sergilemiştir. SSCB iktidarları tarafından Sovyet ulusu, kimliği, tarih ve kültürü oluşturma ve bu yolla birliğin varlığını güçlendirerek sürdürme adına uygulanan politikalar, Sovyet hâkimiyeti altındaki tüm halklar için gerçek manada bir yıkım olmuştur. Sistemi ayakta tutacak Sovyet insan tipini yaratmayı hedeflerken insanı ve toplumu büyük bir baskı altına alan antidemokratik anlayış adaletsizliğin, zulmün, şiddetin kol gezdiği, insanlara acılar ve sıkıntılar yaşatan bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda ortamın ve yaşanan olayların değerlendirmesi ancak Sovyetler Birliği'nin son yıllarında ya da dağılmasından sonra söz konusu olmuştur. Bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da çekilen birçok film, Sovyetler Birliği döneminde yaşanan olayları ele alan konuları işleyerek dönemin bilinmeyen ya da farklı anlatılan gerçeklerini yansıtmış, döneme yönelik eleştiri getiren bir tutum sergilemiş ve bu yolla Sovyet ideolojisiyle bir hesaplaşma anlayışı ortaya koymuştur. Bu bağlamda yönetmen Satybaldy Narymbetov'un "Mustafa Çokay" ve "Emanet (Amanat)" isimli filmleri dikkat çekicidir. Söz konusu filmlerde, Sovyet ideolojisi tarafından Kazakistan tarihine ve tarihi kişiliklerine yönelik yanlış aktarılan bilgiler ve yaşanan olaylar yeniden ele alınarak eleştirisi yapılmaktadır. Bu makalede Satybaldy Narymbetov'un "Mustafa Çokay" ve "Emanet (Amanat)" isimli filmleri, Teun A. van Dijk'ın geliştirdiği eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiş, Sovyetler Birliği'ne yönelik eleştiriler, eleştirilerin biçimi ve ideolojik arka planları açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Satybaldy Narymbetov, Mustafa Çokay, Ermukhan Bekmakhanov, Kenesarı Kasımov, Emanet, Amanat, Kazakistan Sineması, SSCB Eleştirisi, Biyografik Film.

¹Öğr. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Blm, Radyo TV Programcılığı, lokman_zor(at)hotmail.com

TWO BIOGRAPHIC FILMS CRITICIZING THE SOVIET UNION IN THE CINEMA OF KAZAKHSTAN

ABSTRACT

Founded on the legacy of the Russian Empire and put into practice by the Bolshevik Revolution of 1917, Soviet socialist system generally exhibited a totalitarian mode of rule based upon colonization and assimilation over the course of its sovereignty until it was dissolved in 1991. The policies implemented by the Soviet governments in order to build up the Soviet nation, identity, history and culture, and thus to strengthen and continue the existence of the Union have been a complete destruction for all peoples under Soviet rule. While aiming to create the Soviet people who will keep the system alive, anti-democratic understanding that puts great pressure on people and society has created a structure which is in full of injustice, persecution and violence, and experiences pain and difficulty to people. In this context, the environment and the events taken place was able to evaluate only after the last years of the Soviet Union or after its dissolution. Many films shot in Kazakhstan following independence treated issues which address the events happened during the Soviet Union period, reflected the facts that were unknown and described differently in that period, exhibited attitude which brings criticism about that period, and thus, revealed an understanding of reckoning with the Soviet ideology. In this context, the films named “Mustafa Shokay” and “Hostage (Amanat)” directed by Satybaldy Narymbetov are truly remarkable. In the films mentioned above, misinformation about the history and historical personalities of Kazakhstan by the Soviet ideology is readdressed and criticized. In this article, films named “Mustafa Shokay” and “Hostage (Amanat)” directed by Satybaldy Narymbetov were examined using the method of critical discourse analysis developed by Teun A. van Dijk. The criticisms of the Soviet Union, types of criticism and ideological backgrounds were explained.

Keywords: Satybaldy Narymbetov, Mustafa Shokay, Ermukhan Bekmakhanov, Kenesary Kasymov, Hostage, Amanat, Kazakhstan Cinema, USSR Critique, Biographic Film.

Zor, Lokman. “Kazakistan Sinemasında Sovyetler Birliği'ni Eleştiren İki Biyografik Film”. *ulakbilge* 5. 18 (2018):2027-2049

Zor, L. (2017). Kazakistan Sinemasında Sovyetler Birliği'ni Eleştiren İki Biyografik Film. *ulakbilge*, 5 (18), s.2027-2049.

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), devlet olarak endüstri ve sanayi alanında uzaya insan gönderecek kadar ilerlemiş olmasına rağmen toplumsal yaşam bağlamında insanlara sunduğu koşullar bakımından dünya standartlarının altında kalmıştır. Özellikle uzun süreli Stalin iktidarıyla başlayan ve sonrasında kısmen benzer biçimde devam eden baskıcı yönetim anlayışı, hangi millete mensup olursa olsun tüm halka derin acılar yaşatmış, ciddi toplumsal travma ve sorunlara sebep olmuştur.

Birliğin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden müstakil devletler öncelikli olarak Sovyet ideolojisinin yarattığı bu sorunların üstesinden gelme, travma ve acıların etkisini azaltma gayreti içerisine girmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bu doğrultuda uyguladığı politikalar, toplumun bazı kesimleri tarafından desteklenmiş özellikle aydın ve sanatçılar üzerilerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye büyük çaba göstermişlerdir. Ülkesinin tanınmış yazar ve yönetmenlerinden biri olan Satybaldy Narymbetov, gerek yazdıkları gerekse yönettiği filmler aracılığıyla Sovyetler Birliği dönemini masaya yatırıp toplumun eleştirel bir bakış açısıyla olayları ve kişileri yeniden değerlendirmesini sağlamıştır. Bu yolla toplumsal hafızanın yenilenmesine katkı sağlayan Narymbetov, filmlerinde Sovyetler Birliği ideolojisine ve iktidarlarına yönelik belirgin bir eleştirel tutum sergilemiştir.

Satybaldy Narymbetov, 1946 yılında Kazakistan'ın Çimkent şehrine bağlı Achisay'da doğmuştur. Kazak Devlet Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'nden 1965'te mezun olduktan sonra Moskova'da Sovyetler Birliği Devlet Sinematografi Enstitüsü (VGİK- Vsesoyuzniy Gosudarstvenniy Institut Kino) senaryo yazarlığı bölümünden 1969 yılında mezun olmuştur. Bir süre Kırgızfilm Stüdyosu'nda Bolotbek Shamshiev'in asistanı olarak çalıştıktan sonra 1984 yılında VGİK'de Georgi Danelia'nın atölyesinde ileri düzey yönetmenlik ve senaristlik eğitimi almıştır. Yönetmen olarak 1994 yılında çektiği “Genç Akordeoncunun Yaşamı (diğer isimleriyle Gözbebeğim / Genç Akordeonistin Hikâyesi)” filmiyle tanınmıştır (Yergebekov, 2010:174; Abikeyeve, 2013a:175). Diğer önemli filmleri şunlardır: “Suzak'lı Hamlet ya da Mamayya Kero (1990-Hamlet from Suzak or Mamaia Cero)”, “Ompa (1998-Ompa)”, “Leyla'nın Duası (2002- Leila's Prayer)”, Amanzhol Aituarov'la beraber yönettikleri “Bozkır Ekspresi (2005-The Steppe Express)”, “Mustafa Çokay (2008-Mustafa Shokai)” ve Emanet (2016-Amanat/Hostage)”. Senarist ve yönetmen olarak birçok ödül kazanan Narymbetov'a 1996 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Ödülü verilmiştir.

Filmlerinde ele aldığı konuları çoğunlukla hatıra ve gerçek olaylara dayandıran Narymbetov, hemen her filminde Sovyetler Birliği'ne yönelik farklı boyutlarda eleştiri yapmaktadır. Bu yolla belgesel bir bellek oluşturma çabasıyla hareket etmenin yanı sıra Sovyet ideolojisiyle yüzleşme ve hesaplaşma eğilimi de sergiler. Narymbetov'un bu yaklaşımı en belirgin şekilde Mustafa Çokay ve Emanet filmlerinde görülmektedir. Her iki filmde de bir yandan Sovyet ideolojisinin halka yanlış yansıttığı bilgiler düzeltilirken diğer yandan da eleştiri yoluyla ideolojik bir hesaplaşma anlayışı ortaya koyulmaktadır.

Mustafa Çokay (Mustafa Shokay) Filminde Sovyetler Birliği Eleştirisi

Filmin Künyesi

Filmin Adı	Mustafa Çokay (Mustafa Shokay)
Yönetmeni	Satybaldy Narymbetov
Yapım Yılı	2008
Ülke / Yapım	Kazakistan / Kazakfilm Stüdyosu
Senaryo	Akim Tarazi, Ermek Tursunov, Sergei Bodrov
Oyuncular	Aziz Beishenaliev, Karina Abdullina, Igor Guzun, Anton Myasnikov, Lia Nelsky, Toktarbek Kamshybai, Berik Aitzhanov, Mohammed Iso Abdulhairrov
Müzik	Kuat Shildebayev
Sanat Yönetmeni	Rustam Odinaev, Julia Levitskaya
Görüntü Yönetmeni	Khasanbek Kydyraliev, Murat Aliev

Satybaldy Narymbetov, Sovyetler Birliği'nin hain ilan edip öyle tanıttığı ünlü Kazak siyaset adamı Çokay'ın gerçek yaşamını ve mücadelesini ele alan "Mustafa Çokay" isimli biyografik filmi, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in önerisiyle ve Kazakistan Hükümeti'nin desteğiyle çekmiştir (Zvonkine, 2010).

Kazakistan sineması, bağımsızlık sonrasında, SSCB'nin yok saydığı ya da bilinçli bir şekilde farklı yansıttığı Kazak halkına ait tarihsel gerçeği restore etmeye, geçmişin figürlerini ve önemli olaylarını doğru şekilde anlatmaya yoğunlaşmıştır (Abikeeva, 2013b;169). Bu amaçla çekilen filmlerden biri olan Mustafa Çokay'ın, kitap olarak yayınlanan senaryosunun girişinde filmin senaristlerinden Ermek Tursunov, "*Tarihsel adaleti sağlama ve Mustafa Çokay'ın adını yalnızca tarihçiler ve araştırmacılar arasında değil aynı zamanda geniş kitlelerin kafasında da düzeltme zamanı geldi*" (Zvonkine, 2010) diyerek filmin temel söylemini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mustafa Çokay'ın ulusal bir kahraman olarak sunulduğu film, Orta Asya'daki Türklerin özgürlüğünü ve tek bayrak altında toplanmasını savunan, Türkistan'daki Sovyet yönetiminin yerine bağımsız ve milli bir yönetimin tesis edilmesi için sadece Kazakistan değil tüm Türkistan adına mücadele eden bir ülkücünün, gerçek niteliğiyle tanıtılıp öğretilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, SSCB'nin hain olarak tanıttığı şekliyle halkın nazarında tartışmalı bir karakter olan ve rehabilite edilmesi amaçlanan Mustafa Çokay'ın hikâyesi, onun için her türlü fedakârlığı yapan ve her şeye katlanan sevgi dolu bir kadının anılarını anlatışı olarak seyirciye aktarılmaktadır. Mustafa karakteri, sinemada bir Kazak kahramanın taşıyabileceği bütün özelliklere sahiptir: Vatanını aşkla seven, savaşçı bir ruhu bulunan, dinine uygun biçimde evlilik yapan, eşinin Müslüman olmasını sağlayan, köyünün toprağını bir kese içinde her zaman yanında taşıyan, eşinin geleneksel Kazak şarkıları söylemesini sağlayan, aile değerlerini ve aile bireylerini önemseyen, batılı görünümüne rağmen dinine, milletine ve kültürüne sıkı sıkıya bağlıdır. Mustafa'nın bu özellikleri seyirciye, çoğunlukla diğer karakterlerin gözünden tanıtılmaktadır. Öyle ki, diğer karakterlerin düşündüğü, tartıştığı, konuştuğu, beklediği, kızdığı, özlediği Mustafa'yı, seyirci bu sayede iyice anlayıp tanımakta ve varlığını, -yer almasa bile- filmin her sahnesinde belirgin şekilde hissedebilmektedir. Başka bir deyişle Mustafa'nın kahramanlığı, diğer karakterlerin hayranlık, sevgi, özlem, nefret, korku, saygı gibi duyguları ile temsil edilmekte ya da ortaya çıkarılmaktadır. Bu şekilde, ona ait kişilik özelliklerinin yüceltilmesi ve ulusal bir kahraman olarak meşruiyet kazanması daha kolay bir hal almaktadır (Zvonkine, 2010).

Filmde SSCB'nin birçok konudaki politikaları eleştirilmiş, özellikle Türkistan halkına yönelik olumsuzluk içerenler ön plana çıkarılmıştır. Aksiyonun çoğunlukla diyaloglarla ilerlemesi dolayısıyla Sovyet anlayışına yönelik eleştiri de genellikle konuşmalarla ortaya çıkan durumlar ve açıklamalar üzerinden yapılmıştır. Ortaya konulan eleştirel söylemin en fazla üzerinde durduğu konulardan biri SSCB ideolojisinin halka (insana) yönelik yaklaşımıdır. Devletin insana değer vermeyen bakış açısı ve bundan kaynaklanan baskı, zulüm ve insanlık dışı uygulamaları farklı biçimlerde gözler önüne serilmiştir. Bolşeviklerin Türkistan halkına yönelik acımasızlığı, özellikle Maria ve Mustafa'nın kaçış sürecinde karşılaştıkları durumlar üzerinden anlatılmıştır. Bolşevik askerlerin Hokand'a saldırısı sırasında kucağındaki çocuğunu korumaya çalışan anne; Mustafa'nın Bolşevikler tarafından yakılıp yıkılmış ve tüm halkı öldürülmüş bir köyde karşılaştığı, donmak üzere olan çıplak çocuk; Sovyet askerlerin, öldürdükleri Türkistanlıların cenazelerini bir araya toplayıp yakmaları; yiyecekleri olmadığı için buğday taşıyan trene hücum eden köylülerin üzerine makineli tüfekle rastgele ateş eden askerlerin tüm köylüleri öldürmesi, Türkistan halkına yönelik acımasızlığın boyutlarını yansıtan örneklerden sadece birkaçıdır. Bunların dışında, askerlerin, çok zor şartlar altında yaşayan halk

üzerinde oluşturdukları baskı ve uyguladıkları keyfi şiddet de azımsanamayacak düzeydedir. Bolşevik askerleri, halkı sindirerek ellerindeki değerli her şeyi almakta, kadınlara yönelik taciz ve tecavüzden çekinmemekte, istediklerini öldürüp istediklerine kötü muamele edebilmektedirler. Kadın erkek, çocuk ayrımı olmaksızın herkes her an açlık, tecavüz, gasp, işkence, ölüm gibi birçok kötü durumla karşı karşıyadır.

Filmdeki SSCB eleştirisi, nefret noktasına varan ileri düzeyde duygusal bir bakış açısı ile yapılmış ve karşılaştırmaya dayalı bir eleştiri anlayışı tercih edilmiştir. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin eleştirilen politika ya da uygulamaları, çoğunlukla Nazi Almanyası'nın politikalarındaki insancıl boyutlar ortaya konularak yansıtılmış, Nazi Almanyası Sovyetler Birliği'nin karşısında -insana değer verme bağlamında bile- müspet niteliklere sahip ya da daha esnek ve daha tercih edilir yapıda sunulmuştur. Bu şekilde SSCB'nin Nazilerden geri kalmayacak hatta daha ileri boyutta insanlık dışı uygulamalarının bulunduğu ifade edilmeye çalışılmış aynı zamanda da kıyaslama yoluyla eleştiri yapılmıştır. Mustafa Çokay, düşünceleri dolayısıyla SSCB'de öldürülmesi gereken bir hain olarak görülüp tanıtılmasına rağmen Almanya tarafından saygın bir müttefik olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, SSCB lideri Stalin, Mustafa Çokay'ın tüm yakınlarının gözetim ve baskı altında tutulmasını, kardeşi ile bir arkadaşının idam edilmesini sağlayacak bir tutum sergilerken; Nazi lideri Hitler ise karşılaştıklarında ayağa kalkmayarak kendini aynı düzeyde gördüğünü ortaya koyan Mustafa Çokay'a karşı oldukça hoşgörülüdür bunun yanı sıra düşünce ve önerilerini önemsemektedir. Oltscha, Mustafa Çokay'a Türkistan Askeri Birliği kurmasını teklif ederken, SSCB'nin savaş dolayısıyla askere aldığı 2 milyon Türkistanlı'yı herhangi bir eğitim vermeden cephe önünde savaşmaya sürdüğünü, birçoğunun öldüğünü ya da esir düştüğünü söyler. Sovyet anlayışı, askerini ve insanını bu derece değersiz görürken Ribbentrop'un Hitler ve generallerine yaptığı sunum esnasında söylediği üzere Nazi Almanyası, tekrar cepheye göndermek için seçilen 180 bin esir Türkistanlı askeri, -değer verdikleri için olmasa da- altı aylık bir eğitimle savaşa hazırlamaktadır. Üstelik Almanların pekte etik olmayan bu politikasının yegâne amacı, sadece SSCB'yi yenmek değil aynı zamanda Türkistan halkının özerklik kazanmasını da sağlamaktır. Bu durum, *“Bizim ya da nasyonal sosyalizm için değil, kendi özerklikleri için savaşsınlar. Böylece savaş sonunda Büyük Almanya'nın yeni başkentinde kutlayacağımız zafer yürüyüşüne bu Müslümanlar da katılabilir”* diyen Hitlerin sözleriyle belirgin şekilde ifade edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin halkını ve askerini önemsemeyen yaklaşımı, esirler üzerinden, Mustafa'nın sözleriyle de ortaya koyulmaktadır. Mustafa, Suvalki Kampı'nda Türkistanlı esirlere yaptığı konuşmada, *“(…) Sovyetler Birliği'nin Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamadığını biliyorsunuz. Bu, esir düşen kendi askerlerinin yaşamını hiçe saymak, onlardan vazgeçmek anlamına gelir. Gelecekte burada ne olacağını yalnız Allah bilir. Ülkenizde ise sizleri ya idam cezası yahut*

hapishane beklemektedir. (...)” diyerek SSCB’nin bu tutumunu dile getirmektedir. Almanya’nın aksi yöndeki daha insancıl yaklaşımı ise -Mustafa Çokay’ın kararlılığı ve ısrarı sonucunda olsa da- Ribbentrop’un Türkistanlı esirlerin cephe gerisinde kullanılması emrini vermesiyle yansıtılmaktadır.

İnsana verilen değerin eleştirisi düşünce ve inanca yönelik bakış açısı üzerinden de yapılmıştır. SSCB’de insanlar düşünce ve inançları dolayısıyla vatanlarını terk etmek zorunda kalacak kadar kısıtlama ve baskı altındadır. Öyle ki, ölüm tehlikesi bile söz konusudur. Örneğin, Mustafa bu yüzden vatanından, ailesinden ve sevdiklerinden ayrı düşmüştür. Nazi Almanyası ise bu konuda daha esnek ve hoşgörülü yansıtılmıştır. Geçici bir politikanın sonucu olsa da Mustafa’nın ülküsüne ve düşüncelerine önem verilmekte, ülküsünü aktarma aracı niteliğinde yayınladığı Genç Türkistan Dergisi’ne sempatik bakılmaktadır. Almanların bu doğrultudaki hoşgörüsü, Müslüman esirler üzerinden de abartılı bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Şöyle ki, Polonya’daki Czesochowa Kampı’nda Orta Asyalı ve Kafkasyalı esirler cemaat halinde namaz kılabilmektedir.

Filmde çizilen Mustafa portresi de bir bakıma eleştirel anlamda bir karşılaştırmaların aracı olarak kullanılmıştır. Mustafa Çokay’ın insani yönleri ön plana çıkarılarak Mustafa kişiliğiyle SSCB’nin materyalist ideolojisi ve acımasız politikaları arasındaki çelişki, eleştiriye açık bir tutumla yansıtılmıştır. Mustafa’nın kaçış yolunda karşısına çıkan çıplak çocuğa sarılıp ağlaması, Suvalki kampında kendine saldırıp öldürmek isteyen esir askeri Alman askerlerinden korumaya çalışması, kamplardaki esir askerler için üzülmeleri, SSCB’nin onu öldürmek üzere yetiştirip gönderdiği yeğenini affedip kaçmasını sağlaması gibi birçok durumla kişiliğinin insani ve duygusal boyutu öne çıkarılmış, bu sayede SSCB’nin acımasız, insanlık dışı yüzü açığa vurulmuştur.

Seyircinin, Mustafa Çokay’ın ulusal bir kahraman olarak tanıtılması konusunda ikna edilmesine görüntüler aracılığıyla da gayret edilmiştir. Mustafa’nın Türkistan Muhtariyeti hükümet başkanı olarak yer aldığı toplantı sahnesi sepya tonlu bir görüntüyle verilmiş, ilerleyen sekanslarda da Stalin ve Hitler’e ait çeşitli yerlerde çekilmiş gerçek görüntüler kullanılmıştır. Bu yöntemle, bir bakıma Stalin ve Hitler’le aynı düzeyde bir lider portresi ortaya koyulmuştur. Böylece karakteri ulusal bir kahramana dönüştürmenin dolaylı bir yolu denenmiş, Mustafa karakteri çeşitli sinematografik ve tarihsel referansların bileşimi haline getirilmiştir. Bazı görüntüler ve kamera hareketleri aracılığıyla da Mustafa sadece etkin bir lider olarak değil aynı zamanda adaletin ve büyük düşüncelerin savunucusu olarak yansıtılmaya çalışılmıştır. Farklı sahnelerde kullanılan, Mustafa’ya çok yavaş yaklaşım çevredeki her şeyi çerçevenin dışında bırakarak ona odaklanan kamera hareketi aracılığıyla

Mustafa karakteri ön plana çıkarılmış düşmanlarına karşı tek başına mücadele eden dürüst ve güvenilir bir kişilik olarak yansıtılmıştır (Zvonkine, 2010).

Olay örgüsü bağlamında görüntülerin diyaloglar kadar işlevsel olmadığı filmde, Orta Asya sinemasında en çok tekrarlanan motiflerden ikisi olan tren ve akan su görüntüleri ilk çekimler olarak kullanmıştır (Rouland, 2009). Mustafa Çokay'ın hareket halindeki trenden sarkıp trenin yanında koşturan küçük bir çocuğa elini uzattığı görüntülerle başlayan film, Kazakistan sinemasında gelenek halini aldığı üzere yine aynı görüntülerle bitmektedir. Birçok sekansta özellikle oluşturulduğu anlaşılan görüntülerle SSCB'nin halka yönelik acımasız politikaları ön plana çıkarılmış, filmin eleştirel tutumuna görüntüler aracılığıyla da katkı sağlanması hedeflenmiştir. Farklı sekanslarda yer alan arşiv görüntüleri aracılığıyla da söyleme ciddi oranda katkılar sağlanmıştır. Bu gerçek görüntüler, filmde, hem çağın atmosferini yansıtmak hem de iddia edilen tarihsel doğruluğu ortaya koymak için yetkili bir kaynak olarak kullanılmıştır. Bir anlamda bu arşiv görüntüleri, ifade edilen tarihsel olaylara yönelik orijinal birer belge işlevi görmektedir (Zvonkine, 2010).

Ses çeşitliliği bakımından zengin olan filmin, müzikleri son derece dikkat çekicidir. Ağırlıklı olarak klasik müziğin yer almasına rağmen geleneksel Kazak çalgılarından kılkobız*ın bir ağıtın seslendirilişini hissettiren solo sesi sık sık işitilmektedir. Filmde çeşitli sahnelerde, özellikle seçildiği belli olan, çoğunlukla Maria'nın seslendirdiği ya da onunla ilişkilendirilmiş çok sayıda iç müzik kullanılmıştır. Maria'nın; Mustafa pencere altında onu dinlerken Verdi'nin Aida operasından seslendirdiği "*Ritorna vincitor/Bir fatih olarak dön*" isimli aya, tanıştıkları baloda Rahmaninov'dan seslendirdiği "*Zdes' khorosho/Burada güzel*", Tiflis'teki operada yine Aida'dan seslendirdiği aya, Nazi askerleri tarafından götürülen Mustafa'nın geri döndüğü gece söylediği Abay Kunanbayev'e ait "*Jelsiz tünde jarık ay/Rüzgârsız gecede parlak ay*" isimli şarkı, Mustafa'nın son gidişinde ardından bakarken kendisine bıraktığı saatin kapağını açmasıyla çalan, sözleri Jaques Prevert'e bestesi Joseph Kosma'ya ait "*Les feuilles mortes/Ölü yapraklar*"** adlı şarkı, filmin söylemine sözleri ya da besteleri aracılığıyla katkı sağlamak amacıyla özel olarak seçilmiştir.

* Telleri at kılı, teknesinin alt kısmı deri üst kısmı açık olan, yayla çalınan, iki telli, eski bir Kazak çalgısı.

** İsminin ve sözlerinin taşıdığı anlam bakımından dikkat çeken bir ayrılık şarkısıdır. Nakaratı şu şekildedir:

Bizi bir araya getiren bir şarkı bu, sen beni seviyordun, ben de seni
Ve beraberce yaşıyorduk ikimiz, sen beni, ben de seni seviyordum
Ama hayat ayırır sevenleri, usulca, ses çıkarmadan
Ve güneş siler, kumdaki ayak izlerini, ayrılmış sevenlerin.

Bütün bu veriler gösteriyor ki; SSCB'nin Kazak halkına vatan haini ve ajan olarak tanıttığı Mustafa Çokay'ı Kazak halkının nazarında aklama gayretinin bir ürünü olan filmin ve yönetmeni Satybaldy Narymbetov'un yegâne yönelişi bu gayretle sınırlı kalmamış, filmi oluşturan bütün unsurlar aracılığıyla Çokay üzerinden çok boyutlu ve etkili bir SSCB eleştirisi de yapılmıştır.

Emanet (Amanat) Filminde Sovyetler Birliği Eleştirisi

Filmin Künyesi

Filmin Adı	Emanet/Amanat (Hostage)
Yönetmeni	Satybaldy Narymbetov
Yapım Yılı	2015
Ülke / Yapımcı	Kazakistan / Arman Assenov
Senaryo	Satybaldy Narymbetov
Oyuncular	Berick Aitzhanov, Karlygash Muhamedzhanova, Sanzhar Madiev, Aziz Beishenaliev, Azat Nurtaev, Azhar Ibraeva
Müzik	Aktoty Raimkulova
Ses Yönetmeni	Victor Sologub
Görüntü Yönetmeni	Iskander Narymbetov, Alexandr Plotnikov

Mustafa Çokay'dan sonra uzun süre film çekmeyen Satybaldy Narymbetov, 2015 yılında SSCB ideolojisini eleştirdiği son filmi “Emanet/Amanat (Hostage)”i çekmiştir. Kazakistan'ın doktoralı (profesör) ilk tarihçisi Ermukhan Bekmakhanov'un doğumunun 100. Yılı dolayısıyla çektiği ve Kazak Hanlığı'nın 550, Kazakistan'ın bağımsızlığının 25. Yıldönümü'ne ithaf ettiği filmin ilk gösterimini, 31 Mayıs 2015'te “Siyasi Baskı ve Totaliter Rejim Kurbanları Günü”nde yapmıştır (Zor, 2016;205).

Emanet, Kazaklar açısından 20. Yüzyılın en zor geçen dönemlerinden biri olan 1945 yılından sonraki süreci Ermukhan Bekmakhanov'un gerçek hayat hikâyesi üzerinden anlatmaktadır. Bekmakhanov'un ölümünden sonraki birkaç yılı ve geri dönüş görüntüleriyle Kenesarı (Kasımov) Han dönemi ile Ermukhan Bekmakhanov'un yaşadığı dönemi anlatan film, üç ayrı konu çerçevesinde şekillenmektedir (Zor, 2016:205). Bu yönüyle, farklı iki yüzyılı kapsayan 3 ayrı dönemi ele almakta ve farklı zaman segmentlerini tek bir anlamsal bütün haline getirmeye çalışmaktadır.

Film, Ermukhan Bekmakhanov'un yaşadığı dönemi ele alan olaylarla başlar. Üç zamanlı olarak ilerleyecek olan filmin ele aldığı tüm dönemler filmin başında peş peşe yansıtılmıştır. Bu bağlamda, geri dönüş görüntüleriyle ilk önce Ermukhan

Bekmakhanov, 1946 yılında, Leningrad'daki bir kütüphanede Kenesarı Kasımov'la ilgili araştırma yaparken ardından da 1837 yılında Kenesarı Han, Rus Çarlığı elçileriyle görüşürken gösterilir. Bu iki sahneden sonra da 1968 yılında, Bekmakhanov'la ilgili araştırma yapan genç gazeteci Ramazan'ın Almatı Lenin'in Yolu Gazetesi'nin bürosunda gazete müdürüyle yaptığı görüşme verilir.

Tarihi belgeler doğrultusunda çekilen filmin temel söylemi, halka uygulanan baskı ve sindirme üzerinedir. Üç farklı zaman diliminde birbiriyle bağlantılı olaylar ele alınarak her üç dönemde de Rusların ve SSCB'nin baskı politikalarına değinilmekte, Ermukhan Bekmakhanov'un yaşadığı olaylar üzerinden ortaya koyulan bu temel söylem bağlamında, Sovyet ideolojisi ve politikaları eleştirilmektedir. Halkın yaşamı, devlet ideolojisinin ve onun uygulayıcısı ya da denetleyicisi konumundaki Partililer ve her an her yerde, herkesin her hareketini takip eden İçişleri Halk Komiserliği (NKVD-Narodnyy Komissariyat Vnutrennih Del) görevlileri tarafından rahatsızlık verici bir baskı altında tutulmaktadır. İdeolojinin ve partinin ilkeleri dışında hareket etmek, söylemlerinden farklı fikirlere sahip olmak kısa sürede toplumsal tepkiye maruz kalmaya ve devlet tarafından cezalandırılmaya yeterli sebep niteliğindedir. Oluşturulan baskı mekanizması toplumu öylesine etki altına almıştır ki, herkes birbirinden korkup çekinmekte, insanlar bu korkunun sebep olduğu garip bir otokontrolle hareket etmektedir. Öyle ki, sakıncalı herhangi bir düşünce ya da eylem ortaya koyan kişi, sadece devlet tarafından cezalandırılmakla kalmayıp toplum tarafından da yalnız bırakılarak dışlanmaktadır. Devletin, ideolojinin ve iktidarın varlığı halk da dâhil olmak üzere her şeyin üzerinde bir değere sahiptir. Bu durumun ortaya çıkardığı otorite, her ortamda belirgin şekilde hissedilmektedir. Hemen her duvarda görülen Stalin fotoğrafları ve sıkça karşılaşılan Stalin büstleri; gizemli görünüşleriyle her yerde herkesin karşısına çıkan NKVD görevlileri; tutuklulara ve sorgudakilere yapılan işkenceler; günlük hayatın her yanını kuşatan katı kurallar ve yasaklar; insanların istedikleri gibi yaşamalarına, düşüncelerini ifade etmelerine, kendilerini savunmalarına ve daha birçok insani hakka fırsat tanınmaması; Lenin ve Stalin'in isimlerinin ya da Marksist Leninist ideolojinin konuşmalarda sık sık zikredilmesi, alıntılar yapılması; göзалtılar, tutuklamalar, korkular, kaygılar, yaltaklanmalar, ayrılıklar, acılar ve daha birçok şey filmde, SSCB'nin uyguladığı baskıcı yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Üstelik bu durum sadece Stalin döneminde değil her dönemde söz konusudur. Ermukhan Bekmakhanov, Stalin'in ölümünden sonra affedilip sürgünden dönmüş, ailesine, mesleğine ve unvanına kavuşmuştur. Bütün bunlara rağmen filmde, ölümünden 2 yıl sonra 1968 yılında onunla ilgili araştırma yapan genç gazeteci Ramazan sırf bu yüzden -NKVD'nin yerine kurulan- Devlet Güvenlik Komitesi (KGB-Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti) tarafından takip edilmektedir. Halime Bekmakhanov, bir görüşmelerinde Ramazan'a “*Senin için hazırladığım materyallerin arasında kitaplar var. Sen Arapça okumayı biliyor*

muydu?” diyerek verdiği Arapça kitaplardan dolayı “bu kitapları sakın hiç kimseye gösterme” diye tembihte bulunup, uyarmaktadır. Ramazan’ın hazırladığı yazı dizisi, “bunu yayınlarsak başımıza neler gelir, düşünebiliyor musun?” diyen gazete yönetimi tarafından reddedilmektedir. Bunlar ve bunlara benzer örneklerin her biri, SSCB’de insanların üzerindeki baskıların her dönemde ve aynı biçimde söz konusu olduğunu gösterir niteliktedir.

Halkın üzerindeki baskı, Sovyetler Birliği’nde döneme, koşullara ve iktidara göre değişmeyen tek uygulamadır. İdeolojinin ve devletin her konudaki yaklaşımı çeşitli dönemlerde büyük ya da küçük bir takım değişiklikler göstermiş olmasına rağmen halka yönelik baskı hiçbir zaman ortadan kalkmamış ya da yumuşamamıştır. Söz konusu durum filmde, farklı dönemlerde yaşanan benzer olaylar üzerinden tüm boyutlarıyla ortaya koyulmaktadır. Bu yönüyle de gerek konuşmalar, gerek görüntüler ve gerekse durumlar aracılığıyla sergilenen devlet baskısı genel anlamda eleştirel bir tutum yansıtmakta, Sovyet ideolojisi ve rejimi seyircinin eleştiri ve sorgulamasına açılmaktadır.

Filmde, en fazla değinilen ve eleştirilen konulardan biri de bilimin ve bilim adamının özgürlüğüdür. Bir bilim adamının yapmış olduğu bilimsel çalışmaya saygı gösterilmemekte, müdahale edilerek, ulaşılan sonuçtan dolayı suçlanmaktadır. Oysa Bekmakhanov, Kenesarı Han’ın mücadelesini tez konusu olarak seçtiği dönemde Kenesarı Kasımov Sovyet ideolojisi tarafından Kazak halkının milli kahramanı olarak öne çıkarılmaktadır. Stalin, Büyük Vatanseverlik Savaşı’nda (II. Dünya Savaşı) Sovyet askerlerinin savaş motivasyonunu ve cesaretini arttırmak için birliği oluşturan halklardan ulusal kahramanlar seçilip bunların ön plana çıkarıldığı çalışmalar yapılması tavsiyesinde bulunmuştur. Bu tavsiye uyarınca, Kazak halkının kahramanı olarak Kenesarı Kasımov ve Amangeldi İmanov öne çıkarılmıştır. Ermukhan Bekmakhanov’un Kenesarı Kasımov’la ilgili tez konusu seçmesinde bu durumun büyük etkisi olmuştur. Bekmakhanov, 1943 yılında savunduğu “Kenesarı’nın Milli Mücadele Yolundaki İsyanı” isimli ilim adayı (yüksek lisans) tezini genişleterek “1820-1840’lı Yıllarda Kazakistan” isimli doktora tezini hazırlamıştır (Kara, 2016;17). Buna rağmen Marksist Leninist ideolojiye aykırı fikirlere sahip olduğu, milliyetçilik yaparak Rus ve Kazak halkı arasına nifak soktuğu, burjuvaziye hizmet ettiği, feodal ve monarşik bir yapı oluşturma gayretindeki bir isyancının başkaldırısını meşrulaştırmaya çalıştığı iddialarıyla suçlanmıştır.

Ermukhan Bekmakhanov’a yöneltelen suçlamaların ve reva görülen baskıların çeşitli dayanakları bulunmaktadır: Ruslarla savaşan Kenesarı Kasımov, ata miti bağlamında bir kahramandır ve verdiği mücadele XIX. yüzyıl Kazak tarihinin en önemli olayı, Çarlık otoritesine karşı en büyük meydan okuma ayrıca

milli bir özgürlük hareketidir. Bu yönüyle Kenesarı'nın mücadele fikrinin Ermukhan'ın yaşadığı dönemlerde güçlü bir toplumsal destek bulma ihtimali söz konusudur. Ayrıca Bekmakhanov'un tezi, Kazak milli bilincinin, Sovyet ulusu inşa projesinin sonucu olarak değil XIX. yüzyılın ortalarında oluştuğu ve Kazak cüzlerinin Çarlık Rusyası'na katılımının gönüllü gerçekleşmediği gibi çok önemli bilgilerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Yapıcı, 2009;14). SSCB'nin Rus olmayan halklarının hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmamış olan milliyetçi emelleri, özellikle 1946 ile 1952 yılları arasında, Sovyetler Birliği'nin çözmek zorunda kaldığı önemli sorunlardan birini teşkil etmesi de bir başka etkidir (Hasanoğlu, 2015;325). Bütün bunlar, Bekmakhanov'un Kazak milli bilincinin oluşmasına katkı sağlayacak nitelikteki tezinin ve kitabının sakıncalı görülmesi sonucunu doğurmaktadır.

Genel anlamda ifade etmek gerekirse; tarihçiler ve diğer bilim insanları SSCB döneminde özgür çalışma ve araştırma imkânına sahip olamamışlar, araştırmalarını Marksist-Leninist ideolojinin belirlediği çerçevede yürütmek zorunda kalmışlardır. Ancak ideoloji hiçbir dönemde belirli bir standarda sahip olmamış, zamana, şartlara ve Komünist Parti liderlerine göre çeşitli değişiklik göstermiştir. Bu yüzden Ermukhan Bekmakhanov gibi bilim insanları Sovyet okullarında yetişmiş olmalarına ve onlara riayet etmelerine rağmen ideolojideki söz konusu değişiklikler dolayısıyla haksız eleştirilere ve suçlamalara maruz kalmış bazen de ağır cezalara çarptırılmışlardır (Kara, 2016;23). Filmde Bekmakhanov'un yaşadığı olaylar anlatılırken dolaylı yoldan SSCB'nin bu istikrarsız yaklaşımı da eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyulmuştur.

Filmde sadece Sovyet anlayışı değil topyekûn Rus zihniyeti eleştirilmektedir. Filmin önceki yüzyıla ait zaman segmentinde değinilen Kenesarı Kasimov'un mücadelesi üzerinden, Rusların; Türkistan'ı ele geçirme gayreti doğrultusunda ortaya koydukları yayılmacı ve sömürgeci politikaları, aynı soydan gelen Türkistan halklarını birbirine düşman etmeleri, Kazak halkını ve Kazak topraklarını hâkimiyet altına alma çabaları, bu doğrultuda Kazak halkına yaptıkları zulümler eleştirel bir şekilde yansıtılmıştır. Çoğunlukla diyaloglara yerleştirilen eleştirel bakış açısı, hem Kenesarı Han ve verdiği mücadelenin seyirci tarafından en yalın şekliyle anlaşılmasını sağlama, hem de Rusların bölge halkına ve topraklarına yönelik menfi yaklaşımını belirgin bir biçimde ortaya koyma amacındadır.

Kenesarı Han dönemini anlatan sahnelerde kendinden küçük kız kardeşini sırtında taşıyıp kaçırarak onu korumaya çalışan erkek çocuk laytmotif olarak sık sık gösterilmiştir. Bu laytmotifle Kazak tarihini sırtlayıp korumak için elinden gelen her şeyi yapan, tutukluluk, işkence ve sürgün de dâhil olmak üzere her şeye katlanan Ermukhan Bekmakhanov'a gönderme yapılmıştır. Önce uçsuz bucaksız bozkırın,

ardından savaşın ve çatışmanın ortasında gösterilen iki çocuk her şeye rağmen ayakta kalabilmiş ve kız kardeşini sırtlamış olan erkek çocuk onu her türlü beladan, tüm kötülükten korumayı başaramamıştır.

Filmin ele aldığı üç ayrı zaman diliminin üç ayrı kahramanı Kenesarı Kasımov, Ermukhan Bekmakhanov ve Ramazan Duman aynı kaderde birleştirilmiştir. Üç kahramanın kaderinin ortak yanı ve kahraman olarak onları birbirine bağlayan şey, Kazak halkına yönelik ilgileri ve bu ilgiyi sorgulayan, kovuşturan ya da cezalandıran Rus-Sovyet zihniyetidir. Her üçü de kendi halkına duyduğu sorumluluk dolayısıyla üzerine düşen görevi yerine getirme gayretiyle her şeyi göze alıp bundan dolayı sıkıntı çekmiş, her türlü tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Hepsini birbirinden farklı bir son bulsa da yaşadıkları çok benzerdir. Rus-Sovyet zihniyeti aynı doğrultudaki amaçlar uğruna, diğer halklara olduğu gibi Kazak halkına da her türlü kötülüğü, baskıyı ve zulmü reva görmüştür. Filmin üç kahramanı, Rus-Sovyet zihniyetinin farklı dönemlerde Kazak halkına uyguladığı baskı ve zulme maruz kalan milyonlarca insandan sadece birer örnektir.

Gereksiz ya da gereğinden uzun tutulan sahnelerin çokça olduğu film, özellikle görüntüler bağlamında Narymbetov'un önceki filmlerine göre biraz başarısızdır. Filmin asal hikâyesini oluşturan Ermukhan Bekmakhanov'un yaşadığı olayları anlatan zaman diliminde, aksiyonun ilerleyişine katkı sağlamayan, olay örgüsünün temposunu düşüren ve atmosferin gerçeklik hissini azaltan görüntülerin yoğun olması yavan bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu yapıya mekân, dekor ve aksesuar kullanımında öne çıkan yapaylık da olumsuz katkı sağlamaktadır. Filmsel zamanın düz bir çizgide olmaması ve aralarında mümkün oldukça bağ kurularak ilerletilen farklı zaman segmentleri arasındaki geçişler –ki bu geçişler çoğunlukla tarih ve yer belirten altyazılar aracılığıyla belirginleştirilmeye çalışılmıştır– seyircinin kahramanlarla özdeşleşmesini zora sokmaktadır. Seyircinin hikâye içine girememesi filmin genel atmosferini durağanlaştırmakta, anlatımda ve olayların ilerleyişinde sorunlara yol açmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında filmin SSCB'ne yönelik eleştirel söylemine görüntülerin yeterli düzeyde katkı sağladığını söylemek mümkün değildir.

Görüntüden ziyade sözün etkili olduğu filmin diyalogları, aksiyonu ilerletmek ve durumlarla ilgili bilgi vermek üzere işlevsel bir yapıda oluşturulmuştur. Bu yüzden diyalogların aksiyon ilerleyişine doğrudan katkı sağladığı söylenebilir. Filmin Kenesarı Kasımov dönemini anlatan sekanslarında bu yaklaşım daha belirgindir. Filmde bilinçli ve yoğun bir şekilde seyircinin Stalin'e, Sovyet ideolojisine ve SSCB'ne yönelik antipatik bir bakış açısına sahip olmasını sağlayacak diyaloglara yer verilmiştir. Konuşmalarda doğrudan SSCB eleştirisi yapılmamakla birlikte SSCB'yle özdeşleşmiş kişi, fikir, kurum ve değerlerin

gereğinden fazla yüceltildiği diyaloglar aracılığıyla oluşturulan antipatik hava seyircinin eleştirel bakış açısı için güçlü bir zemin hazırlamıştır.

Sonuç

Sosyalist ideolojinin toplumsal bağlamda içselleştirilerek gücünü ve etkisini sürdürmesi ereği, değişen tüm SSCB yöneticileriyle birlikte farklı şekillerde vücut bularak her dönemde varlığını korumuştur. Sovyetler Birliği bu doğrultuda, Bolşevik İhtilali'yle başlayıp 1991'e kadar devam eden hâkimiyeti süresince birlik bünyesinde yer alan tüm halklara yönelik genel anlamda asimilasyona dayalı sömürgeci ve totaliter bir rejim anlayışı sergilemiştir. Her türlü tartışmaya kapalı tutulan ve hiçbir zaman, hiçbir şekilde tenkit edilemeyen bu rejim anlayışı, ancak glasnost ve perestroyka politikaları çerçevesinde ele alınmaya başlamış, birliğin dağılmasından ve devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesinden sonra da gerçek boyutlarıyla –olması gerektiği biçimiyle- eleştiri konusu edilmiştir.

Bu anlamda Kazakistan'ın aydın ve sanatçıları da yaptıkları birçok çalışma aracılığıyla SSCB döneminde uygulanan ve etkileri günümüze kadar uzanan çeşitli politikaları eleştirerek gerçekleri halka anlatmaya ve toplumun her kesimine inmesini sağlamaya gayret etmişlerdir. Sinemacılar, Sovyetler Birliği dönemine yönelik birçok olayı, belgesel gerçekçi bir bakış açısıyla ve tüm çıplaklığıyla ortaya koyan filmler çekmiş, saklanan ya da farklı yansıtılan olaylara gerçekler bağlamında ışık tutmuşlardır. Filmlerde çoğunlukla, Sovyet ideolojisinin halka yönelik baskı ve şiddet politikası, insanların yaşadığı sıkıntı ve acılar açık bir şekilde ve bütün sahiciliğiyle gözler önüne serilmiştir. Bu bağlamda öne çıkan iki önemli örnek, Satybaldy Narymbetov'un yönetmenliğini yaptığı Mustafa Çokay ve Emanet isimli filmlerdir.

Narymbetov, çektiği diğer birçok filmde olduğu gibi Mustafa Çokay ve Emanet filmlerinde de yakın tarihe ait bazı olayları ele alarak Sovyet rejimini eleştirmektedir. İki filmde de ortaya konulan eleştirinin merkezini, SSCB ideolojisinin çeşitli dönemlerde uyguladığı politikalar ve halka yönelik yaklaşımı oluşturmaktadır. Sovyet iktidarlarının, birliğin geleceğini güvence altına alıp sürdürme ve bir Sovyet ulusu oluşturma adına benimsedikleri politikalar insana değer vermeyen, antidemokratik ve baskıcı yönetim anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış çerçevesinde idamlar, sürgünler, tutsaklıklar ve benzeri yaptırımlarla karşı karşıya bırakılan milyonlarca insan çok büyük acılar, yıkımlar ve sıkıntılar çekmiştir. Narymbetov'un Mustafa Çokay ve Emanet filmleri tüm bu yaşananları eleştirel bir bakış açısıyla olanca gerçekliğiyle ortaya koymaktadır.

Filmlerde resmedilerek eleştirilen sosyal ve siyasi yapıya göre devlet, ideoloji ve iktidar her şeyin üzerinde bir değer ve konuma sahiptir. Bu anlamda söz konusu olan baskı, otorite ve hegemonik yapı, yaşamın her alanında belirgin şekilde görülmektedir. Halkı her an gözetim altında tutan devlet görevlileri, günlük hayatı çevreleyen katı kurallar ve yasaklar, insan hak ve özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar, düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engeller, yargısız infazlar, gözaltılar, tutuklamalar, işkenceler, sürgünler, korkular, kaygılar, ayrılıklar, acılar ve daha birçok şey filmlerde, SSCB'nin uyguladığı yönetim anlayışını eleştirel biçimde yansıtmaktadır.

Filmlerde, SSCB'nin baskıcı anlayışına getirilen eleştiri daha çok düşünce ve inanç bağlamında yapılmış, insanların düşünce ve inançları dolayısıyla idam edilme, tutuklanma, sürgüne gönderilme ya da vatanını terk etme gibi cezalarla karşı karşıya kalacak kadar kısıtlama ve baskı altında oldukları vurgulanmıştır. Sovyet ideolojisinin ve SSCB'nin çeşitli konulardaki yaklaşımlarının döneme, koşullara ve iktidara göre bazı değişiklikler göstermesine rağmen halka uygulanan baskı politikasının hiçbir zaman değişmediği, sona ermediği ve yumuşamadığı ortaya konulmuştur.

İki filmde de dikkat çeken en önemli nokta, yapılan SSCB eleştirisinin, milliyetçi bir çerçevede şekillenmiş olmasıdır. Kazak tarihi, kültürü ve inancı bağlamında, bir takım bilgiler Kazak halkının menfaatleri dikkate alınarak yeniden ifade edilmiş, tarih, kültür, dil, vatan, soy, ülkü, menfaat birliği gibi milliyetçilik unsurlarına yönelik doğrudan ya da dolaylı birçok gönderme yapılarak eleştiri ve söylemlerin ortaya konulmasında milli bilince dayalı bir anlayışla hareket edilmiştir. Bu yönüyle Mustafa Çokay ve Emanet filmleri, Sovyet mitlerine yönelik karşı tutum sergileyen hatta eleştiren bir yaklaşıma sahip, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ulus devlet politikaları çerçevesinde şekillenmiş milliyetçiliğe ait birer alegori niteliği taşımaktadır.

EKLER:

Ek. 1: Mustafa Çokay Filminin Konusu

Filmde, Mustafa Çokay'ın yaşam öyküsü, eşi Maria (Yakovlevna-Gorina) Çokay'ın anıları üzerinden, Maira'nın 1968 yılındaki anlatımıyla aktarılır. Paris yakınlarındaki Rus Ortodoks Kilisesi Yaşlılar Evi'nden çıkan Maria, filmin aksiyonunu oluşturan olayları kocasının mezarını ziyaret etmek üzere trenle Berlin'e giderken anlatmaya başlar.

Mustafa Çokay, belirli çevrelerin destek verdiği parlak bir politikacıdır. Giyimi, tavrı, düşünceleri ve bakış açısı itibarıyla batılılara benzeyen yakışıklı ve dikkat çekici biridir. Rus İmparatorluğu'nun yasama meclisi olan Devlet Duması'nda Müslüman Fraksiyonu Sekreterliği görevini yürütmektedir. Taşkent Rus sosyetesinin sesi ve güzelliğiyle tanınan isimlerinden biri olan opera sanatçısı Maria'ya yönelik özel bir ilgi beslemekte, bulduğu her fırsatta, evinde prova yapan Maria'nın penceresinin altında onu dinlemektedir. Maria, bu hayranının farkındadır ancak onunla ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir. Nihayet 1916 yılında, Taşkent'te, Enikeev ailesinin malikhanesindeki bir baloda, Mustafa'nın okul arkadaşı aynı zamanda Duma milletvekli olan Aleksander Kerensky'nin de bulunduğu bir ortamda tanışır, dans ederler. Mustafa, Maria'ya yönelik duygularından bahsederek evlenme teklif eder ancak Maria hali hazırda evli olduğunu söyler. Bir süre sonra eşinden boşanan ve Rus Opera Topluluğu'na katılmak üzere Moskova'ya gitmeye hazırlanan Maria ile Mustafa'nın yolları yeniden, bu kez kalıcı şekilde kesişir. Mustafa, gizli olarak yayınladıkları gazeteleri evinde saklaması için Maria'dan yardım ister. Bu yardım, onların birbirlerine yakınlaşmalarına ve evlenmelerine sebep olur. Başarılı bir opera sanatçısı olan Maria, Mustafa'yla evlenmeyi seçerek tüm kariyerini feda etmiş aynı zamanda zor ve ıstıraplı bir yola girmiştir.

1918 yılında Mustafa'nın hükümet başkanı olduğu, Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (Türkistan Milli Muhtariyet Hükümeti) kurulmuştur. Bolşevikler, Lenin'in bir ilke olarak ortaya koyduğu, "ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı" doğrultusunda Türkistan hükümetinin feshedilip Sovyet iktidarının kabul edilmesi şartıyla, kendisinin Türkistan Halk Komiserliği Başkanı olarak görevlendirileceğini Mustafa'ya iletirler. Mustafa bu teklifi kesin bir dille reddeder. Türkistan Muhtariyeti'nin başkenti Hokand, Bolşevikler tarafından işgal edilir. İki ay gibi kısa bir ömrü olan Türkistan Muhtar Cumhuriyeti, Bolşeviklerce kanlı bir şekilde ortadan kaldırılır, başkenti Hokand da yerle bir edilir. Bu şartlar altında Mustafa için kaçmaktan başka seçenek kalmamıştır. Kaçmak üzere trene binecekken istasyonda onu bekleyen annesi ve küçük yeğeni Baydrahman'la görüşüp vedalaşır. Hatıra olarak yeğeni Baydrahman'a tespihini verir. Mustafa'nın bindiği trende, beraber kaçacakları iki arkadaşı, eşi Maria ve Maria'nın yardımcısı onu beklemektedir. Tren hareket ettikten sonra askerler yolcu kontrolü ve arama yapmaya başlayınca Mustafa ile arkadaşları trenden inerler. Mustafa, Alaş Orda'daki diğer arkadaşları gibi Bolşeviklerle uzlaşmayıp onlara karşı gelmiştir. Bunun üzerine Kazak milliyetçilerinin önderi Alihan Bökeyhan, ona ülkeyi terk etmesini tavsiye etmiş, Mustafa'nın kaçışı bu şekilde söz konusu olmuştur.

Hem Mustafa, hem de Maria için son derece zor ve tehlikeli geçen kaçış serüveninin ilk bölümü, ikisinin Gürcistan'da buluşmasıyla neticelenir. Tiflis'te bir arada ve mutludurlar. Üstelik Maria operada mesleğini yapmakta ve büyük ilgi

görmektedir. Ne var ki, siyasi faaliyetlerini ve yazılarını sürdüren Mustafa'nın izi bulunmuştur ve 1919 yılı yazında uğradığı bıçaklı bir saldırı sonucunda Tiflis'ten de kaçmak zorunda kalırlar. Batum ve İstanbul'dan Paris'e geçerler. Paris'te, arkadaşı Aleksander Kerenski'ye ait olan "Dni (Günler) Gazetesi"nde çalışan Mustafa, Kerenski'nin bir makalesinde Türkleri (Orta Asya halkını) aşağılamasından dolayı onunla tartışır ve gazetedeki görevinden ayrılır. Bundan sonra oldukça zor günler geçirmeye başlarlar. Maria yemek yapıp satmakta, Mustafa ise "Genç Türkistan" adlı bir dergi yayınlamaktadır. Paris'te yazdığı bir kitabından dolayı, Stalin'in emriyle, Mustafa'nın denetim altında tutulan dost ve akrabalarına yönelik baskılar arttırılır ve ona Türkistan ile ilgili bilgi gönderen Ahmet Hodjayeve ile kardeşi Nurtaza Çokay idam edilir. Maria, eve gelen tüm bu kötü haberleri, zaten sıkıntı içerisinde olan Mustafa'dan saklamaktadır. Her şeyin üst üste gelmesinden yorulan Maria, sonunda sakladığı mektup ve telgrafları Mustafa'ya verir. Mektup ve telgraflardan öğrendikleri Mustafa'yı ciddi biçimde üzer ve sarsar.

Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesinden sonra 1940 yılının Eylül'ünde Nazi askerleri Mustafa ve Maria'yı radyo istasyonuna götürerek Mustafa'ya Orta Asyalı esirlere yönelik zorla konuşma yaptırırlar. Ancak istekleri bununla sınırlı kalmaz, bir süre sonra Mustafa'yı bir suçlu gibi hiçbir bilgi vermeden evinden alırlar. Mustafa'yla görüşen Nazi subayı Reiner Oltscha; SSCB'nin iki milyondan fazla Orta Asyalı'yı askere alıp hiçbir eğitim vermeden cephe önüne sürdüğü için büyük bir kısmının esir düştüğünü, bu esirlerden SSCB'ye karşı savaşıacak bir Türkistan askeri birliği kuracaklarını söyler. Mustafa'ya bu birliğin başına geçmesini teklif ederek aynı görüşmede tanıştığı Özbek asıllı Veli Kayyum'un da kendisine yardımcı olacağını söyler. Mustafa bu teklife cevap vermeden, 1941 yılının Eylül ayında Orta Asya kökenli Sovyet esirlerin tutulduğu Suvalki Kampı'na götürülür. Esirlerle konuşarak, kurulacak askeri birlikten bahsedip bu birliğe katılmalarını ister.

Maria, Nazi askerlerinin Mustafa'yı götürmesinden sonra hiçbir bilgi alamamış ve günlerini onu arayarak ya da bilgi alabilmek için çabalayarak geçirmiştir. Yine böyle bir günün akşamında fotoğraflarına bakarak anılara dalar. Bir camide hocanın huzurunda Mustafa'yla diz çöküp Müslüman olduğu ve zemzem içerek nikâhlandıkları geceyi hatırlar. Mustafa'nın eve girmesiyle kendine gelir. Ne var ki, Maria'nın sevinci uzun sürmez: Mustafa bir sabah, kese içerisinde cebinde taşıdığı köyünün toprağını ve köstekli saatini Maria'ya verip iki ay sonra döneceğini söyleyerek kendini bekleyen Nazi askerleriyle gider. Kendine yapılan teklifle ilgili Nazi subayı Reiner Oltscha ve Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile görüşen Mustafa, kurulacak birliğin başına geçmeye karar vermeden önce kampları gezip Orta Asyalılarla görüşmek istediğini söyler. Bu görüşme esnasında Adolf Hitler'le karşılaşılır ancak konuşmayıp sadece bakışırlar.

Mustafa, 1941'in Aralık ayında Polonya'daki Czestochowa Kampı'nda Orta Asyalı esirlerin arasından askeri birlik için seçim yapmaktadır. Esirlerden biri öne çıkıp bir şey söylemeden Mustafa'ya bir tespih uzatır. Tespih veren asker, Mustafa'nın yeğeni Baydrahman'dır. Mustafa, tanıdığı yeğenini ve diğer esirleri listeye yazarak ölümden kurtarır. Ardından Alfred Rosenberg'e bir mektup yazarak savaşta esir düşmüş askerleri tekrar savaşa göndermenin insanlıkla bağdaşmayacağını belirterek seçtiği esir askerlerin cephe gerisi işlerde kullanılmalarını talep eder. Kendinden istendiği üzere esirlerin listesini yapıp Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiğini yazar. Bu esirleri Türkiye, İtalya ve Almanya'ya eğitime gönderme konusunda Ribbentrop'la anlaştıklarını hatırlatır. Berlin'deki Reichstag binasında Hitler ve generallerine durumla ilgili bilgi veren Ribbentrop, Mustafa'nın bu talebini iletince Hitler çok sert tepki gösterir.

Yeğeni Baydrahman'la beraber Polonya'nın Bielsko-Biala şehrinde Almanlar'ın tahsis ettiği evde yaşayan Mustafa'ya, Naziler tarafından, Baydrahman'ın Sovyet ajanı olduğu bilgisi verilir. Mustafa kendisine verilen dosyadan yeğeninin, toprakların kolektifleştirilmesi sürecinde toprak beylerine yönelik savaşta gösterdiği başarı ve SSCB'ne sadakati dolayısıyla Kharkiv'deki İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) Okulu'na gönderildiğini, okulu başarıyla tamamladığını, savaş başladığında da kendisini öldürme görevini gerçekleştirmesi için Alman cephesine gönderildiğini ve bunun için özellikle esir düştüğünü öğrenir. Buna rağmen Baydrahman'ı affeden Mustafa, yeğeninin Nazilerin elinden kaçmasını sağlar.

Aralık 1941'de Auschwiz Kampı'nı gezip Orta Asya'lı esirlerin içler acısı durumu gören Mustafa, rahatsızlanır. Bu arada Ribbentrop'a bir mektup yazarak; kamplarda savaş esirlerine acımasızca davranıldığını görüp şaşırdığını, Almanlar gibi medeni ve büyük bir ulusa yakıştıramadığını, bu yüzden teklif edilen görevi kabul etmediğini belirtir. Mustafa hastanedeyken Ribbentrop, Türkistanlı esir askerlerin yalnızca cephe gerisi işlerde kullanılması için emir çıkarır. Mustafa, Berlin'de tedavi gördüğü Viktoria Hastanesi'nde yaşamını yitirir.

Filmin başında Berlin trenine binen yaşlı Maria, filmin son sahnesinde Berlin Müslüman Mezarlığı'nda Mustafa Çokay'ın mezarı başındadır. Mezar taşını okşarcasına temizler ve Mustafa'yla ilgili son sözlerini söyler. Filmin sonunda *"Mustafa Çokay 27 Aralık 1941'de Victoria Hastanesi'nde öldü. Bazı kaynaklara göre 100 binden fazla savaş esirinin hayatını kurtardı. Bunların birçoğu anavatanından uzakta yurtdışında hala yaşıyor"* diye yazar. Ardından *"Maria Yakovlevna Gorina 15 Nisan 1969'da Paris yakınlarında Shelle Kasabası'ndaki Rus Ortodoks Kilisesi'nin Yaşlı Bakımevi'nde, 81 yaşında öldü"* yazısıyla önce Mustafa Çokay'ın eşi Maria ile ilgili ondan sonra da *"Mustafa Çokay'ın ölümünden iki ay*

sonra, 1942 Şubat ayında Veli Kayyum, kendini lejyon komutanı ilan ederek esir askerlerden “Türkistan Lejyonu’nu” oluşturdu. Ancak bu askerlerden hiç birine Hitler ordularının savaş operasyonlarında yer verilmedi. Savaştan sonra Veli Kayum Düseldorf’ta yaşadı ve 1994 yılında ileri bir yaşta öldü. Münih’teki Westfriedhof Mezarlığı’na defnedildi” şeklinde Veli Kayyum’la ilgili bilgi verilir.

Ek. 2: Emanet (Amanat) Filminin Konusu

Filmin aksiyonu 1968 yılında Bekmakhanov’ların evinde, Ermukhan Bekmakhanov’un ölümünden sonra yaşlanmış olan eşi Halime’nin gazeteci Ramazan’a anlattıklarıyla başlar. Almatı Tarih Enstitüsü’nde çalışan ve doktora tezini tamamlamak üzere olan Ermukhan ile yükseköğrenimini devam ettiren Halime 1946 yılında Taşkent’te bir kütüphanede tanışır, birbirlerinden etkilenirler. Kütüphanede Ermukhan’dan etkilenip onunla ilgilenen biri daha vardır: Kendisi de bir tarihçi olan Kırgız Jamila. Ancak Ermukhan ile Halime arasındaki duygusal bağ kısa sürede güçlü bir hal alır ve Ermukhan’ın teklifiyle evlenip Leningrad’a giderler. Ermukhan, Leningrad’da Kenesarı Han’la ilgili doktora tezine yönelik araştırmalarına devam eder. Bu süreçte tanınmış Rus tarihçiler onu ciddi şekilde destekleyip araştırmaları konusunda yardımcı olmaktadır. Örneğin Profesör Mihail Barfilich ona Kenesarı’nın antropoloji müzesinde muhafaza edilen, incelenmiş kafatasını gösterir.

Ermukhan, teziyle ilgili çalışırken geri dönüşle 1837 yılına Kenesarı Kasımov’un otağına gidilir. Abılay Han’ın torunu Kenesarı, Rus İmparatorluğu’nun Kazak toprakları üzerindeki sömürgeciliğine son vermek üzere mücadele başlatmış, kendine bağlı Kazak boylarından oluşturduğu orduyla Rusları iyice sıkıştırmıştır. Amacı, Kazak Hanlığı’nı yeniden kurmaktır. Gerçekleştirdiği saldırılar ve elde ettiği zaferler sonucunda Rusları görüşmek üzere ayağına kadar getirmiştir.

Filmin, Ermukhan’ın ölümünden sonraki sürecini anlatan 1968 yılına ait olaylar da tüm hızıyla ilerlemektedir. Gazeteci Ramazan, Ermukhan hakkındaki araştırmalarını iyice derinleştirmekte, bir yandan kütüphanelerde arşiv tararken diğer yandan da görüşmeler ve kitaplar aracılığıyla bilgi edinmektedir. Ne var ki, belirgin bir yumuşamanın yaşandığı Kruşçev iktidarı son bulmuş, Brejnev’in iktidara geçmesiyle birlikte Stalin dönemi kadar olmasa da baskı ve sindirme politikaları yeniden artmıştır. Bu doğrultuda KGB görevlileri, Ermukhan hakkında yaptığı araştırma dolayısıyla gazeteci Ramazan’ı takibe almıştır.

Ermukhan, sonunda araştırmalarını tamamlayıp doktora tezini hazırlamıştır. Tezini 1946 yılının sonlarında, Moskova’da, SSCB Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü’nde başarıyla savunmuş, doktora derecesi almaya hak kazanan ilk Kazak

tarihçi olmuştur. Ancak bazı meslektaşlarının kıskançlıktan kaynaklanan şikâyetleri ve karalamaları dolayısıyla doktora diploması onaylanmaz.

Kenesarı, bir yandan Ruslara karşı savaşırken diğer yandan da Kazak boylarını bir araya getirmek ve hâkimiyetini kabul ettirmek için mücadele vermektedir. Bu doğrultuda, 1841 yılında Hokand idaresinde bulunan, aralarında Suzak'ın da yer aldığı birçok kaleyi ele geçirmesi üzerine tüm Kazak boyları onun egemenliğini tanır ve Kazakların hanı olarak ilan edilir. Ancak kendi çıkarlarını gözeterek Ruslara çalışan bazı Kazak soyluları ile akrabalarından bazıları Kenesarı'ya karşı çıkarlar. Bu durumdan güç alan Rus İmparatorluğu, 1843'te Kenesarı Han'ın ordusunu yok etmek için büyük bir orduyu sefere gönderir. Her iki tarafın da büyük kayıplar verdiği bu savaşta Ruslar başarıya ulaşamazlar.

Bekmakhanov'un teziyle ilgili Moskova'ya yapılan şikâyetler iyice artmış, bazı meslektaşları onu milliyetçilik yapmak ve Kazaklarla Ruslar arasına hizip sokmakla suçlarlar. Baskı ve şikâyetler sonucunda Kazakistan Tarih Enstitüsü müdür yardımcılığı görevinden istifa ederek Kazakistan Devlet Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlar. Buna rağmen bazı kişiler peşini bırakmayıp şikâyetlerine devam ederler. Bu olaylar üzerine, Bekmakhanov'un tezi 1948 yılında, Almatı'daki İlimler Akademisi'nde yapılan bir toplantıda birçok bilim adamı tarafından tartışılıp eleştirilir. Toplantıda K. Aydarova, M. Akinzhanov, B. S. Suleimanov, T. Shoyinbayev, M. Zhiznevskiy, S. Tolibekov gibi Kazak ve Moskova'dan gelen Rus bilim insanları konuşmalar yapar. Konuşmacıların neredeyse hepsi eserin; Marksist Leninist ideolojiye aykırı bir içerik taşıdığını, burjuvaziye hizmet ettiğini bu yönüyle siyasi açıdan zararlı olduğunu, Kenesarı Kasımov'un verdiği mücadelenin Bekmakhanov'un eserinde iler sürdüğü gibi bir milli mücadele hareketi değil, şahsi çıkarlarını düşünen bir isyancının dedesinden kalan topraklarda feodal ve monarşiye dayalı bir yapı oluşturma gayreti olduğunu iddia ederler. NKVD görevlilerinin de takip ettiği toplantıda yetkili olmadığı halde kürsüye çıkıp Ermukhan'ın teziyle ilgili tek olumlu görüşü, dinleyiciler arasında bulunan, Ermukhan'ın Taşkent'te tanıştığı, -ona ilgi duyan- Jamila belirtir.

Tartışmalar devam ederken geçen süre içerisinde Ermukhan'ın tezi Rus bilim adamları tarafından bilimsel bulunur ve onaylanır. Bu arada ilk çocuğu dünyaya gelmiştir ve profesörlük unvanını almıştır. Her şey yoluna girmiş gibi görünse de bu durum fazla sürmez: 1950 yılının sonlarında, Komünist Parti'nin resmi görüşlerini yansıtan Pravda Gazetesi'nde T. Shoyinbayev ve K. Aydarova yazdıkları bir makalede Bekmakhanov'un kitabını Ruslara karşı milliyetçilik duyguları körükleyen sakıncalı bir eser olarak eleştirirler. Makale geniş yankı uyandırır, Ermukhan'ın bilimsel unvanları elinden alınır ve üniversitedeki işinden çıkarılır. Büyük uğraşlar sonucunda, 1952'de Jambıl Eyaleti'ne bağlı Novotroitsk şehrindeki bir ilkokulda

tarikh öğretmenini olarak çalışmaya başlar. Ne var ki, SSCB ideolojisi yine peşini bırakmaz. NKVD tarafından Sovyet Hükümeti'ne karşı fikre sahip olma, milliyetçi fikirler yayma ve Sovyet karşıtı propaganda yapma suçlamasıyla tutuklanıp hapse atılır. Hapiste bulunduğu süre içerisinde evinde arama yapılır, işkence görür. İlişkide bulunduğu kişiler ve Kenesarı hakkında kitap yazmaya teşvik edenler hakkında bilgi vermesi istenir. Ermukhan'ı, Kenesarı ve Kazak tarihi hakkında çalışma yapmaya, 1936 yılında Voronej'deki bir parkta rastlantı sonucu tanıştığı sonradan görüşüp sohbet etme imkânı bulduğu Halil Dosmuhamedov teşvik etmiştir. Bu doğrultuda Muhammedcan Tanışbayev ile Muhtar Avezov'un da etkisi olmuştur. NKVD'nin sürekli takibi altındaki Halil Dosmuhamedov'la son görüşmelerinde Ermukhan'a kendine ait iki kitabını hediye (emanet) eden Dosmuhamedov görüşmelerinin hemen sonrasında tutuklanmıştır. Ermukhan, hapiste gördüğü bütün işkencelere rağmen Dosmuhamedov ve diğerleriyle ilgili bir şey söylemez. Aylar süren tutukluluk ve işkencelerden sonra 1952 yılının sonunda mahkemeye çıkarılarak 25 yıl Sibirya'daki bir çalışma kampında sürgün cezasına çarptırılır.

Bu arada 1968 yılında Ermukhan'la ilgili araştırma yapan gazeteci Ramazan'ın hazırladığı yazı sakıncalı bulunarak gazete tarafından reddedilir. Takip altında olan Ramazan, KGB tarafından kovuşturmaya tabi tutulur.

Rus İmparatorluğu'yla 1845'te giriştiği çatışmalar sonucunda büyük kayıplar veren ve etrafı çevrilen Kenesarı Han, Ruslara karşı güç elde etmek ve güvenli bir bölgeye çekilmek amacıyla Kırgızlarla anlaşma yoluna gider. Ancak Kırgızlar onun bu yaklaşımına olumsuz cevap verirler. Bunun üzerine Kenesarı Han, Kırgız kanı dökmek için planlarını değiştirmek zorunda kalır. Ne var ki Kırgızlar, Rus kışkırtmasıyla, topraklarının Kenesarı Han tarafından ele geçirileceği gerekçesiyle saldırgan bir tutum sergileyince çatışmalar başlar. 1847 yılında Alatau'da Kırgızların düzenlediği baskın sonucu Kenesarı Han'ın ordusu bozguna uğrar.

Ermukhan, 1953 yılının başlarında Sibirya'daki çalışma kampına sürgüne gönderilir. Çok zor şartlar altında çalışmak zorunda kalan Ermukhan eşine ve çocuklarına yönelik büyük bir özlem duymaktadır. Ailesi de Almatı'da sıkıntı içerisinde. Stalin'in ölümü onlar ve tüm Sovyet halkı için büyük bir değişimi başlatır.

Filmin sonunda karakterlerin son halleriyle ilgili bilgiler verilir. Verilen bilgilere göre: Kenesarı Kasımov, 1847 yılında Alatau'da başı kesilmek suretiyle 45 yaşında şehit düşmüştür; Ermukhan Bekmakhanov'un cezası Stalin'in ölümünden sonra affedilmiş, sürgünden dönüp 1966 yılındaki ölümüne kadar işini yapmıştır. Ayrıca filmin sonunda Kenesarı ile Bekmakhanov'un ardından gazeteci Ramazan

Duman, Ermukhan'ın eşi Halime Bekmakhanov ve meslektaşı Muhtar Jabbar'ın son durumuyla ilgili de bilgi verilir.

KAYNAKLAR

- Abikeyeva, Gulnara (2013a). Film-makers' Biographies. *Cinema in Central Asia: Rewriting Cultural Histories*, (Editörler: Michael Rouland, Gulnara Abikeyeva, Birgit Beumers). Londra: I. B. Tauris.
- Abikeyeva, Gulnara (2013b). Cinematik nation-building Kazakhstan. *Cinema in Central Asia: Rewriting Cultural Histories*, (Editörler: Michael Rouland, Gulnara Abikeyeva, Birgit Beumers). Londra: I. B. Tauris.
- Hasanoğlu, İbrahim (2015). Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*. Kış 10.1. s. 311-340.
- Kara, Abdulvahap (2016). Ermukhan Bekmakhanov ve Sovyet Döneminde Kazak Tarihi Araştırmalarında İdeolojik Baskı ve Kısıtlamalar. *Sovyet Tarih Yazıcılığı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları. s.11-24.
- Rouland, Michael (2009). Satybaldy Narymbetov: Mustafa Shokai. (Erişim Tarihi: 05.09.2017). *KinoKultura* 25. <http://www.kinokultura.com/2009/25r-shokai.shtml>
- Yapıcı, Utku (2009). Sovyet Sonrası Estonya ve Kazakistan da Devlet Merkezli Tarihyazımı Süreçlerinin Milliyetçilik Bağlamında Karşılaştırmalı Analizi. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, Cilt 4, Sayı 8. s. 1-24.
- Yergebekov, Moldiyar (2010). *Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Sinema: Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Sineması Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Zor, Lokman (2016). Kazakistan Sinemasında Tarihi Konulu Filmlerle Tarih Bilinci Oluşturma Gayretleri. *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt III*. Bakü: Bakü Avrasya Üniversitesi Yayınları. s. 199-206.

Zvonkine, Eugénie (2010). Kazakhstan Rules the World: Satybaldy Narymbetov's Mustafa Shokai and the re-Writing of History. (Erişim Tarihi: 28.09.2017). *KinoKultura* 27. <http://www.kinokultura.com/2010/issue27.shtml>